

הרב יואל פרידמן

הרכבת ירקות

א. איסור הרכבה של ירק בירק

בנושא זה כבר כתבו הרב יהודה עמיחי ('אמונת עתיך' 23, עמ' 30-35) והרב יעקב אפשטיין ('אמונת עתיך' 92, עמ' 51-60); ואמנם אין בית מדרש בלא חידוש, ובפרט שאנו רוצים להתייחס לצדדי היתר שונים שקיימים בהרכבת ירקות כיום. במשנה (כלאיים פ"א מ"ז) נאמר: 'אין מביאין ירק בירק'. מתוך דברי המשנה לא ברור שמדובר בפעולת הרכבה, אך מדברי התוספתא (כלאיים פ"א ה"א)¹ והראשונים² נראה שכן.

במשנה לא התבאר מהו האיסור 'להביא ירק בירק': האם מדובר באיסור כלאי זרעים כיוון שמדובר בירקות או שמדובר באיסור הרכבה (כלאי אילן) בגלל אופי הפעולה. הרמב"ם דן בנושא זה בהלכות כלאיים בפרק א'. בפרק זה הלכות א'-ד' עוסקות בדיני כלאי זרעים. הלכה ה', מקורה במשנה שם, והיא עוסקת בהלכות הרכבה. וכך הרמב"ם כותב:

כלאי האילנות הרי הם בכלל מה שנאמר שדך לא תזרע כלאים, כיצד המרכיב אילן באילן... וכן המרכיב ירק באילן או אילן בירק לוקה בכל מקום.

הרמב"ם השמיט את דין הרכבת ירקות מן ההלכה, אף שבפירושו למשנה קבע שיש איסור בהרכבת ירק בירק. בהסבר לכך רואים בפרשנות הרמב"ם שני כיוונים מרכזיים: 1. בהבאת ירק בירק אין איסור הרכבה, אך יש איסור כלאי זרעים. לכן השמיט אותה הרמב"ם מהלכה ה', שדנה בהרכבת אילן, והיא כלולה בנאמר בהלכה ג', העוסקת בכלאי זרעים³. 2. בהבאת ירק בירק אין איסור הרכבה ואף אין איסור 'שדך לא תזרע כלאיים' (כלאי זרעים), ואף על פי כן, אסור להרכיב ירק בירק מדרבנן – כך מפרש הגר"א את דעת הרמב"ם.

1 תוספתא, מהד' ליברמן, עמ' 205 שו' 30-31: 'אין מרכיבין כשות על גבי האיזמא ולא תרד על גבי ירבוז מפני שירק בירק'.

2 עי' בפירוש המשנה לרמב"ם ובתוס' שיובא להלן. עי' גם מלאכת שלמה למשנה, שיש גורסים: 'אין מרכיבין'; ועי' משנה ראשונה.

3 כסף משנה לרמב"ם שם: 'שאם על זריעת שני זרעים בא"י לוקה מכ"ש שלוקה על הרכבתו...' (אמנם בהמשך לא ברור שזאת גם מסקנתו); וקרובים לכך דברי הרדב"ז על הרמב"ם שם. ומהרש"א חולין, שם, פירש בדעת הרמב"ם שבעיית הגמ' בחולין (תובא להלן) היא על חיוב מלקות, אך בוודאי יש איסור, ועיין שם.

4 ביאור הגר"א לשו"ע יו"ד סי' רצה ס"ק ב.

ה'תוספות' (חולין ס ע"א, ד"ה 'הרכיב') מקשים שיש סתירה בין דברי האמורא רבינא לבין דברי המשנה. רבינא שואל: 'בעי רבינא: הרכיב שני דשאים זה על גב זה לר' חנינא בר פפא, מהו? האם כיוון שלא כתוב על דשאים 'למינהו', אין בהם איסור הרכבה, או שמא כיוון שהסכים עמהם הקב"ה בביצוע ויצרם 'למינהו' – אסור להרכיב? הגמרא מסיקה: 'תיקו'. ה'תוספות' שואלים – איך ייתכן שרבינא חולק על המשנה? ומתריצים ארבע תשובות, אך נתמקד בשתיים מהן (הרלוונטיות לנידון דידן).

1. ספקו של רבינא הוא בהרכבת ירקות בחו"ל, שכן איסור הרכבה הוקש להרבעה ואסור אף בחו"ל.

2. ספקו של רבינא הוא בבן-נח, שכן בן-נח אסור בהרכבה כי איסורה נובע מ'למינהו'. ראוי לציין שהגמרא נשארה בתיקו ולא פשטה את הספק, והשאלה היא מה המסקנה מן הספק של הגמרא. כאמור יש ספק באיסור ההרכבה, אך השאלה היא האם אין בהרכבת ירקות משום איסור כלאי זרעים. בעיקרון היה אפשר להבין את דעת ה'תוספות', כפי שהסביר הגר"א (לעיל) את דעת הרמב"ם, שאין בהרכבת ירקות אלא איסור דרבנן, ושאלת רבינא היא שמא יש לאסור גם מדין הרכבה מדאורייתא. כך מפרש מהר"ם שי"ף (חולין שם) את דעת ה'תוספות'. אף אחד מבעלי ה'תוספות' (מלבד סמ"ג ו'טור' להלן) לא כתב שיש בהרכבת ירקות איסור כלאי זרעים **מדאורייתא**⁵. הם רק פירשו את ספקו של רבינא באופן שאינו מתנגש עם דברי המשנה. כן נראה ב'ספר הישר' לרבנו תם באחד מהסבריו:

והא דאמרי' אין מרכיבין פיגם על גבי קדה לבונה מפני שהיא ירק באילן ותנן אין מביאין אילן באילן וירק בירק אילן בירק וירק באילן... **כל הני מדרבנן** נינהו כי היכי דלא תיקשי לן ההיא דהרכיב ב' דשאים.

אך מדברי הסמ"ג (ל"ת רעט) נראה שיש איסור כלאי זרעים מדאורייתא: 'יש בכלל **לאו זה** מה ששינונו בפ"ק דמסכת כלאים אין מביאין אילן באילן **ולא ירק בירק**...'. וכן הבינו הרבה פוסקים את דעת ה'תוספות'; כך ה'חזו"א'⁶ וכן מו"ר הגר"ש ישראל⁷. אך אף אחד אינו מסיק שיש **איסור הרכבה מדאורייתא** מלבד ה'טור'⁸ (יורה דעה סי' רצה), ואלו דבריו: שלא אסרה תורה בח"ל אלא הרכבת אילן באילן בין אילן בירק בין ירק באילן **בין ירק בירק** שאינו מינו בין אילן באילן שאינו מינו...

5 עי' פירוש ר' שמשון משאנץ (ר"ש) למשנה כלאים שם; תוספות ותוספות רא"ש (חולין שם); רא"ש (הלכות קטנות הל' כלאים ס"ק ב).

6 חזו"א כלאים סי' א ס"ק יב: 'תוכן דבריהם דהמרכיב ירק בירק איכא גם משום זורע כלאים דלא גריעא הרכבה מזריעת ב' מינין זה אצל זה...!'.
7 ארץ חמדה, ח"ב, עמ' ל.

8 בסמ"ג ל"ת רעט, דפוס ר' כתוב: 'ואף על פי שבכללן הוא הרכבת אילן באילן [וירק בירק] וירק באילן שאמרנו נוהגת אף בחוצה לארץ ללקות עליה...!', אך ברוב הדפוסים וכתבי היד (כה"א, ל, פ, ה ובדפוס ונציה) המילים 'ירק בירק' – אינן מופיעות; תודה לרב אבי גולדמינץ ממכון שלמה אומן על שבדק את כתבי היד והדפוסים של הסמ"ג. על טיבם וטבעם של כתבי היד והדפוסים, עי' בהקדמת רי"מ פלס לסמ"ג, כרך א, מכון שלמה אומן, עמ' 23-24.

ובאמת דבריו תמוהים, שכן כאמור מסקנת ה'בבלי' היא שיש ספק איסור תורה, ואם כן איך קבע הטור בפשיטות שהרכבת ירק בירק אסורה מן התורה בחו"ל ולא ציין שהדבר נותר בספק? ואולי כוונתו שאסור מן התורה כי 'ספק דאורייתא לחומרא'⁹, כפי שכתב מו"ר הגר"ש ישראלי (שם)¹⁰.

יש לברר, לפי הדעות שסוברות כך, מניין שיש איסור כלאי זרעים בהרכבה, הרי בהרכבה אין פעולת זריעה?! בתורה נאמר 'שדך לא תזרע כלאיים', והשאלה היא האם הרכבה היא בכלל זריעה.

יש מחלוקת ראשונים אם מלאכת 'מרכיב' בשבת היא תולדה של מלאכת 'זורע' או שהיא חלק מאב המלאכה. לדעת רש"י¹¹ והרמב"ם¹², מלאכות 'זורע' ו'מרכיב' הן אב מלאכה אחד, ואילו לדעת ה'תוספות', מלאכת 'מרכיב' היא תולדה של 'זורע'¹³. אם 'מרכיב' היא בכלל 'זורע', מובן שיש איסור כלאי זרעים בהרכבה; אך אם הרכבה היא תולדה ואינה בכלל זריעה, יש מקום לומר שאין בהרכבה איסור כלאי זרעים מדאורייתא. אלא שהדבר תלוי בשאלה נוספת: האם תולדות נאסרו בשאר איסורים כמו אבות המלאכה שלהן או שמא זה דין ייחודי לשבת ולנזיקין. ב'תוספות' (בכורות כה ע"א, ד"ה 'ואמר') מבואר שתולדות אינן אסורות בשאר איסורים כגון בכור, עומר ולקט. שאלה זאת נידונה בשו"ת אבני נזר, עי"ש¹⁴. ברור שכל מי שסובר שאין בהרכבת ירקות משום איסור כלאי זרעים מדאורייתא, כגון הרמב"ם לפי הגר"א וה'תוספות' לפי מהר"ם שי"ף, חייב לומר שלא נאסרו תולדות בכלאיים ו'מרכיב' אינה בכלל 'זורע'.

ואמנם הסבר זה לדעת הרמב"ם קשה משתי סיבות: א. כאמור, הרמב"ם סובר שמלאכת 'מרכיב' היא אב ואינה תולדה. ב. הרמב"ם (הלכות כלאיים פ"א ה"ב) כותב: 'המנכש או המחפה... הרי זה לוקה', ולכאורה שתי מלאכות אלו הן תולדות של 'זורע'. אמנם ייתכן שהן נאסרו בכלאיים כי הן חלק ממלאכת 'זורע' או כי הן דומות מאוד למלאכת 'זורע' ולא כיוון שהן תולדות. לפי זה מתבאר מדוע הרמב"ם השמיט את 'המשקה' מן ההלכה הנ"ל אף שרוב יוסף ציין מלאכה זו בחדא מחתא עם 'המחפה' (מו"ק ב ע"ב); וכעין זה כתב מו"ר הגר"י אריאל שליט"א¹⁵. לפי זה יש לומר שבהלכות כלאי זרעים נאסרו רק מלאכות שמתלוות לזריעה או שדומות מאוד לזריעה, אך הרכבה היא מלאכה שונה, ולכן אינה אסורה מדאורייתא.

9 רשב"א קידושין עג ע"א, שספק דאורייתא מדאורייתא לחומרא, ועי' שב שמעתתא א, א.
10 מה שהגר"א רומז, שמקור דברי הטור הוא מן ה'ירושלמי', אינו מסתבר, כי לא ייתכן שה'טור' יכריע על פי ה'ירושלמי' בניגוד לתלמוד הבבלי ובניגוד לדברי הרא"ש כשהכרעה זו אינה מובאת באחד מן הראשונים שקדמו לו.

11 רש"י שבת עג ע"ב, ד"ה (חסר ד"ה).

12 רמב"ם הל' שבת פ"ז ה"ג.

13 תוס' שבת עג ע"ב, ד"ה משום; ועי' אגלי טל זורע אות ג, ה; ובצאת השנה עמ' כט הערה 4 מקל בשביעית ומחשיב את ההרכבה לתולדה, ועיין שם.

14 שו"ת אבני נזר או"ח סי' קלא, אות יט-כג; שם סי' רכו אות כא, כב, כו.

15 שו"ת באהלה של תורה ד, עמ' 246; ועי' מעדני ארץ, כלאיים, עמ' לח-לט. הוא מסביר בדעת הרמב"ם שהמנכש אינו עקירת עשבים כפי שפירש רש"י, אלא הוא כעין חיפוי, אלא שזה ביד זה בכלי.

ב. צדדי היתר בהרכבת ירקות בחקלאות המודרנית

יש כמה צדדי היתר בהרכבת ירקות כפי שהיא מתבצעת היום, ויש לבחון אותם לאור הקביעה מה האיסור שאנו דנים בו – האם האיסור הוא מדאורייתא או מדרבנן, ובאיזה איסור מדובר, איסור כלאי זרעים או איסור הרכבה. צדדי ההיתר הם: בדרך כלל, ההרכבות מתבצעות במנותק מן הקרקע, ויש להן דין של 'עציץ שאינו נקוב'; את הירקות מרכיבים בתוך מבנים (דין בית); בדרך כלל הפועלים הם גויים ולאחרונה משתמשים במיכון כך שמעורבות האדם בביצוע ההרכבה – קטנה. מרבית הבעיות ההלכתיות נוגעות למלאכתו של השתלן, אך יש לברר גם את חלקו של החקלאי ששותל את הירק המורכב בשטח.

1. עציץ שאינו נקוב

בכלאי זרעים קבע הרמב"ם¹⁶ שעציץ שאינו נקוב אסור מדרבנן. הגרש"ז אויערבאך הסתפק מה הדין בהרכבת אילן בעציץ שאינו נקוב¹⁷. הוא מביא שתי סיבות לחיוב וסיבה אחת לפטור: א. כיוון שהרכבה אסורה גם בחו"ל, ייתכן שאין הבדל בין עציץ שאינו נקוב לבין עציץ נקוב, כי האיסור אינו באדמת ארץ ישראל דוקא. ב. הגרש"ז אויערבאך דן שם בהרכבת אילנות וטוען שבאילנות 'השורשים מפעפעים' – יונקים ומשתרשים, גם אם הם בעציץ שאינו נקוב¹⁸. לכן אף שכלאי זרעים בעציץ שאינו נקוב אסורים רק מדרבנן, ייתכן שהרכבת אילן בעציץ שאינו נקוב תהיה אסורה מדאורייתא. ג. לפי ה'ירושלמי', איסור הרכבה נלמד מ'למינהו'. לפי זה יש לפטור הרכבה בעציץ שאינו נקוב (בין באילן ובין בירקות) כי באותו פסוק נאמר 'ארץ' (בראשית א, יא-יב), והמנותק מן הקרקע אינו בכלל 'ארץ'.

לפי סיבה א', אין להבדיל בין הרכבת אילן לבין הרכבת ירקות אם אכן יש איסור כלאי אילן גם בירקות. אמנם בהערה ל'מעדני ארץ' שם, נכתב שהחיסרון של עציץ שאינו נקוב אינו רק שאינו 'ארץ ישראל' אלא גם שאינו דרך זריעה, וכפי שהסביר בעל הספר 'אגלי טל' (זורע, אות כג), זריעה בעציץ שאינו נקוב בשבת, אסורה רק מדרבנן. סיבה ב', 'שורשיהם מפעפעים', היא ספציפית לאילנות, ולכן יש להקל בהרכבת ירקות בעציץ שאינו נקוב. לאור הנ"ל, מסתבר שהרכבת ירקות בעציץ שאינו נקוב אינה אסורה מדאורייתא.

2. בית

ב'ירושלמי' (ערלה פ"א ה"ב) נאמר שפירות העץ שגדלים בתוך בית חייבים בערלה כיוון שנאמר בה 'ארץ', ובית נכלל ב'ארץ'. לעומת זאת, הם פטורים מתרומות ומעשרות כיוון שנאמר בהם 'שדה', ובית אינו 'שדה'. בשמיטה נאמר גם 'ארץ' וגם 'שדה', ובעניינה הגמרא נותרה בספק. לפי זה, כלאיים, כיוון שנאמר בהם 'שדך' לא תזרע כלאיים' – פטורים מן

16 רמב"ם הל' כלאיים פ"א ה"ב.

17 מעדני ארץ, הל' כלאיים פ"א ה"ה, עמ' עז.

18 עפ"י ירושלמי ערלה פ"א ה"ב (מהד' האקדמיה ללשון העברית, עמ' 333, שו' 50 – עמ' 334, שו' 3).

התורה. אמנם נחלקו הרמב"ם והראב"ד (הלכות מעשר פ"א ה"י) בעניין תרומות ומעשרות – לדעת הרמב"ם, אף שפטור מתרו"מ מן התורה, חייב מדרבנן, ולדעת הראב"ד – פטור לגמרי, אך מסתבר שהמחלוקת ביניהם היא רק בעניין מעשרות, שכן הרמב"ם חייב בתרומות ומעשרות בבית, ולמד זאת ב'קל וחומר' מחצר, שהיא טפלה לבית. אך לעניין כלאיים אפשר לומר שכולם מודים שפטור; כך כתב מהר"י אנגל בגיליוני הש"ס שלו¹⁹, וכן סוברים 'משפט כהן'²⁰ והגר"ש ישראל²¹. מאידך²² גיסא, ה'חזון איש'²³ נוטה לומר שאין פטור בבית בכלאיים, שכן 'מסתבר להו דכלאים בעירוב קפיד רחמנא ולא אימעית בית'. ואמנם כל זה נכון רק אם הרכבת ירקות אסורה מדין כלאי זרעים. אך אם היא אסורה מדין הרכבה, היה מקום לומר שכשם שהרבעה אסורה בבית, כך הרכבה תהיה אסורה בבית. אך הדבר תלוי בשאלה אם הרכבה כלולה באיסור 'שדך לא תזרע כלאיים' או שמא היא איסור עצמאי שאינו נכלל באיסור זה. בדברי ה'תוספות' ברור שהאיסור כלול ב'שדך לא תזרע כלאיים', ולמדנו מן ההיקש שיש לכלול גם את ההרכבה באיסור זה. כן כתבו 'תוספות' ו'תוספות רא"ש' (סנהדרין ס ע"א, ד"ה 'חוקים'), וכן כתב הרמב"ם בספר המצוות (מצווה רטז) ובספר 'יד החזקה' (הלכות כלאיים שם)²⁴. לסיכום, לדעת ה'חזון איש' ייתכן שיש איסור כלאיים מן התורה בבית, אך נראה יותר שהוא איסור דרבנן, וייתכן אף שמותר לגמרי כמבואר לעיל.

3. גוי

לדעת הרמב"ם (כלאיים פ"א ה"ג), **בכלאי זרעים** מותר לומר לגוי שיזרע בעבור היהודי, ולדעת הראב"ד אסור מדרבנן. כך מסביר ה'כסף משנה', אלא שהוא מעיר, כפי שמשיג גם הראב"ד, שבכל מקרה אסור לקיים את הצמח גם לאחר שהגוי זרע²⁵. לעומת זאת, אם האיסור בהרכבת ירקות הוא כדין **כלאי אילן**, אזי ייתכן שאסור מן התורה לומר לגוי להרכיב, כדין הרבעת בהמה. וכך כתב הרמב"ם (הלכות מלכים פ"י ה"ו): 'מפי הקבלה שבני נח אסורים בהרבעת בהמה ובהרכבת **אילן בלבד**'. הרמב"ם מדגיש שבן-נח אסור רק בהרכבת **אילן**, ומזה רצה ה'חזון איש'²⁶ ללמוד שבן-נח מותר בהרכבת ירק. אלא שלכאורה הדבר תלוי במה שביארנו לעיל – אם הרכבת ירק אסורה מדאורייתא מדין כלאי זרעים, צריך להיות לכל הפחות איסור אמירה לעכו"ם כמו בכלאי זרעים, אך אם

19 גיליוני הש"ס, ירושלמי זרעים כא, אות פו (עמ' נד).

20 משפט כהן סי' מט.

21 ארץ חמדה ח"ב עמ' קלה; וכך פסק גם הגר"ד ליאור, אמונת עתיך 5 (תשנ"ה), עמ' 14-15; הגר"י אריאל, שו"ת באהלה של תורה ד, עמ' 240-241.

22 'ישועות מלכו', הל' כלאיים פ"א ה"א, אינו מכריע שבית אינו פטור בכלאיים, אלא מסביר מדוע הרמב"ם לא הביא את בעיית ה'ירושלמי' הן בשביעית הן בכלאיים. הוא טוען שאילו היה פטור בבית, גם עציץ נקוב היה צריך להיות פטור שכן אינו שדה.

23 חזו"א שביעית סי' כו ס"ק ד; וכן הגרשז"א, מנחת שלמה ג סי' קי, נוטה להחמיר אך מטעמים אחרים. 24 ועי' במאמרנו 'איסור כלאי אילן בהרכבות שולחן', אמונת עתיך 92 (תשע"א), עמ' 28-31, ובפרט עמ' 34-35.

25 מהר"י קורקוס לרמב"ם שם התירו רק בקרקע של גוי; ועי' חוקות הארץ פ"א ה"ג, עמ' 45-47.

26 חזו"א כלאיים סי' א ס"ק טו, ד"ה אמנם; ועי' מנחת חינוך, מצווה רמה.

נסביר את דעת הרמב"ם כהגר"א, שהרכבת ירק אסורה רק מדרבנן, אזי מסתבר שאמירה לגוי מותרת. ולפי ה'תוספות' יש ספק כנ"ל.

4. מיכון

יש מחלוקת בין החזון איש' לבין הגרצ"פ פראנק בעניין זריעה ב'גרמא' על ידי מזרעה מכנית (דריל) שרתומה לטרקטור. החזון איש²⁷ קובע שזהו איסור דאורייתא, שכן 'דרך זריעה בכך', ולכן אינו נחשב תולדה אלא אם כן נעשה שינוי במהות המלאכה. בנוסף, כיוון שהאדם הוא המכין מלכתחילה את כל פעולות הזריעה שיהיו לאחר מכן – דומה הדבר להדלקת האש, שנחשבת 'גירי דיליה', כמבואר ב'נימוקי יוסף'²⁸: 'שבשעה שיצא החץ מתחת ידו באותה שעה נעשה הכל ולא חשבינן ליה כמעשה דמכאן ולהבא...'. הגרצ"פ פראנק²⁹ חולק וטוען שיש הבדל בין חרישה בעזרת מחרשה לבין חרישה במזרעה מכנית. בשימוש במחרשה יש שיתוף פעולה בין האדם לבין המחרשה, וזו אינה אלא ככלי בידי האדם לצורך החרישה, ולכן חייב. ואילו במזרעה מכנית אין לאדם קשר לעצם מעשה הזריעה, ולכן כאן החרישה אינה אלא 'גרמא'. למעשה הוא אף מקל בשביעית בזמן הזה ופוסק שאינה אסורה אלא מדרבנן.

אלא שבהרכבת ירקות ייתכן שיש איסור דאורייתא. מלבד זאת, יש הבדל נוסף בין חרישה וזריעה בשביעית לבין איסור כלאיים: בשביעית האיסור הוא מעשה הזריעה והחרישה³⁰, ואילו בכלאיים יש להבחין בין כלאי זרעים לבין איסור הרכבה. אם הרכבת ירקות אסורה מדין כלאי זרעים, יש מקום לומר שהתוצאה היא העיקר והאיסור אינו דווקא מעשה הזריעה³¹, ואם כן אין מקום להקל במיכון. אך אם האיסור הוא כהרכבת אילנות, אזי רק מעשה ההרכבה אסור, כמו בהרבעה, ואז ייתכן שיש יותר מקום להקל, כי המעשה הוא ב'גרמא'.

ג. שתילת השתיל המורכב

עד עתה עסקנו בהרכבת הירקות אצל השתלן. כעת נבדוק את חלקו של החקלאי ששותל את השתיל המורכב. יש לציין שהשתילה כבר אינה בבית ואינה במצע מנותק. מאידך גיסא, היא מתבצעת בידי גוי.

27 חזו"א שביעית סי' כה ס"ק לח; שם סי' כז ס"ק א.

28 נימוקי יוסף ב"ק דף י ע"א מדפי הרי"ף.

29 שו"ת הר צבי זרעים ח"ב סי' לב.

30 אף בעניין ה'עשה' של 'ושבתה הארץ', הגרצ"פ פ"ד האם ב'גרמא' יש עשה כי סוף סוף השדה נעבדת, או שעובר על 'עשה' רק כאשר בר חיוב עושה מעשה של איסור; ועי' מנחת אשר, שביעית עמ' כא-כב, כג-כז.

31 עי' במה שכתב הגר"ח"ל אויערבאך (מעדני ארץ, כלאיים, עמ' רטז-רכד), שבהלכות שבת יש הקפדה מיוחדת על צורת המלאכה כי צריך להיות 'דומיא דמלאכות המשכן', ולכן יש הבחנה בין אבות לתולדות, אך בהלכות כלאיים אין הקפדה מיוחדת על צורת המלאכה אלא בעיקר על המחשבה ועל המגמה 'לאצמוחי פירא', ולכן נאסרה הזריעה בכלאיים רק מעת ההשרשה (שלא כהל' שבת).

יסוד איסור כלאיים הוא מראית העין, כפי שכתב הרמב"ם (הלכות כלאיים פ"ג ה"ה): 'שאיין הולכין בכלאים אלא אחר מראית העין'. לפי זה חידש ה'חתם סופר'³² שמותר לקיים עץ מורכב אם הרוכב התאחה עם הכנה וההרכבה כבר אינה ניכרת. הפוסקים נחלקו באפיון מלאכת ההרכבה ובהגדרתה: החתם סופר³³ והרב קוק³⁴ סוברים שאיסור הרכבה הוא רק מעשה ההרכבה 'דומיא דהרבעה' – 'דבר המסוים בדבר המסוים'³⁵, ולכן נטיעת העץ המורכב אינה חלק ממעשה ההרכבה ואין לאסור אלא מדין קיום. לפי זה, אם הרכבת ירקות אסורה מדין כלאי אילן, לא תהיה בשתילה איסור דאורייתא, אך אם היא אסורה מדין כלאי זרעים, ייתכן שיהיה אסור. לעומת זאת, ה'חזון איש'³⁶ מחדש שאף כאשר נוטעים אילן מורכב, עוברים על איסור הרכבה מדאורייתא: 'כי התלוש אין בו שם הרכבה וכשנוטעו והוא מורכב משנים זהו הרכבתו שנותן החיות בשניהם'. ולדבריו גם השקיה מיד לאחר ההרכבה, יש בה משום איסור דאורייתא. עם זאת, הוא מודה שלאחר שהעץ גדל, התאקלם והשתרש – אין בכך איסור כי 'אין מרכיב אחר מרכיב'. זאת ועוד, ה'חזון איש'³⁷ כותב שאף כשנוטעים עץ מורכב שמצוי בתוך גוש אדמה, עוברים על איסור הרכבה כי נותן חיות ומאפשר תוספת איחוי בין הכנה לרוכב. וזו לשונו:

ונראין הדברים אפילו אם נוטלן עם גושיהן, דכיון דאינן מתקיימין בגושיהן זמן ארוך וכשזרען מקיימין בזריעה גמורה חשיב מרכיב.

כיום גם אילנות יכולים להתקיים זמן רב במשתלה, ולכן מסתבר שאפשר להקל, וכן כתב מו"ר הגר"ש ישראל³⁸. אמנם, אם הרכבת ירקות אסורה מדין כלאי זרעים, לכאורה יש לאסור לשתול את השתיל המורכב הן לפי הרב קוק זצ"ל הן לפי ה'חזון איש', אלא ששתילי הירקות המורכבים מצויים בתוך מצע גידול קטן. אילו היה מדובר בעצים, מצע הגידול אינו כזה שהעץ יכול להתקיים ממנו, אך בירקות ייתכן שדי בגוש אדמה כזה כדי שהשתיל יוכל להתקיים ממנו שלושה ימים, כדין זמן השרשה. לעומת זאת, עץ צריך גוש אדמה שהוא יכול להתקיים ממנו במשך שבועיים³⁹. ועדיין צריך עיון, אך כשהשתילה מתבצעת בידי גוי, נראה שאפשר להקל.

32 חתם סופר ח"ו סי' כה; שם ח"ב יו"ד סי' רפז.

33 עי' אמונת עתיך שם, עמ' 60, הערה 6.

34 כך מסביר הרב קוק זצ"ל את איסור ההרכבה, עי' משפט כהן סי': יג, יד, טו, כ, כא; הגר"ח"ל אויערבאך, שם, עמ' רח, ד"ה אבל אין; ועי' במאמרנו שם.

35 רש"י סנהדרין ס ע"א, ד"ה שדך.

36 חזו"א כלאיים סי' ב ס"ק ט, ד"ה נראה.

37 שם ד"ה מיהו.

38 ס' התורה והארץ ג, עמ' 120; אמונת עתיך שם, עמ' 37.

39 עי' שבת הארץ ח"א, עמ' 353-354.

סיכום

- א. הפוסקים נחלקו אם הרכבת ירקות אסורה מדאורייתא או מדרבנן.
- ב. הרכבת ירקות בעציץ שאינו נקוב ובמנותק מן הקרקע, בוודאי שאינה אסורה מדאורייתא.
- ג. הרכבת ירקות בבית – אסורה מדרבנן וייתכן שמוותרת לגמרי.
- ד. אם גוי מבצע את ההרכבה – יש בהנחיה לביצוע ההרכבה איסור דרבנן, וייתכן שמוותרת לגמרי.
- ה. המיכון הוא עוד סיבה להקל, אך הוא אינו משמעותי מאוד לכך.
- ו. בצירוף כל הנ"ל יש מקום להקל בהרכבת ירקות במקום הצורך.
- ז. מותר לגוי לשתול את השתיל המורכב.

